

LES FINANCES MUNICIPALS A CERVERA (1338-1339)

Pere Verdés Pijuan

Les finances dels municipis catalans durant la primera meitat del segle XIV han estat molt poc estudiades a causa, sobretot, de la manca de documentació municipal. Malgrat tot, s'han conservat alguns registres que constitueixen un punt de referència privilegiat: és el cas, per exemple, dels llibres de clavaria de Cervera dels anys 1338 i 1339.¹

La situació del municipi en aquesta vila reial en el decurs dels anys esmentats ve marcada per un privilegi de 1331, concedit per Alfons III, en què es reestructurava l'organització política i institucional del govern local.² A nivell financer, la reestructuració va suposar un important salt qualitatiu i va posar les bases del sistema administratiu que trobarem durant tot el segle XIV.³ La figura que encapçalava l'administració financera municipal durant aquesta època era el clavari: ell rebia tots els ingressos del municipi i realitzava els pagaments autoritzats pels paers. La comptabilitat d'aquestes operacions era enregistrada en els «llibres de clavaria», que es dividien en un apartat de «rebudes» (ingressos) i un apartat de «dates» (pagaments). Dins les «rebudes» poden trobar-se els ingressos procedents de l'impost directe, de l'impost indirecte, de l'endeutament i altres entrades menors. Pel que fa a les «dates», a grans trets, trobarem els pagaments amb destinació al fisc reial, les despeses derivades del propi funcionament del municipi i el deute.

LES DESPESES MUNICIPALS

En primer lloc ens ocuparem de les despeses, ja que en època medieval el municipi –com ja s'ha dit repetidament– després de conèixer les despeses en cercarà els ingressos suficients per fer-hi front.

■ ■ ■ ■

1. També es conserva un petit fragment, molt malmès, del llibre de clavaria de 1340.

2. TURULL, M.; GARRABOU, M.; HERNANDO, J.; i LLOBET, J. M., *El Llibre de Privilegis de Cervera (1182-1456)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1991, pp. 84-87.

3. Vid. TURULL, M., «La hisenda i el sistema financer de la Paeria de Cervera. Els ingressos del Consell (1331-1332)», *Iherda*, núm. XLVII, 1986, pp. 443-478 i *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Fundació Noguera, Barcelona, 1990.

LA PRESSIÓ DE LA FISCALITAT REIAL: LA «QUESTIA»

Dins aquest apartat, les peticions de diners per part del monarca tenen una importància decisiva pel desenvolupament financer municipal.⁴ Des de principis del segle XIV, pràcticament de manera anual, es faran peticions amb motiu de necessitats urgents de la Casa Reial (coronacions, matrimonis, campanyes militars...) i «pro questia».⁵

En el decurs dels anys estudiats, doncs, i en el marc de la guerra de l'Estret (1337-1340), el rei farà una sèrie de peticions per donar suport naval a Castella contra l'amenaça del sultanat marí.⁶ La «questia» de 1338 fou de 24.000 s. b.⁷ i l'any 1339, després de les negociacions i rebaixes habituals, la quantitat quedà en 18.000 s. b.⁸

Aquestes quantitats demanades com a «questia» o ajuda s'obtenien, en teoria, via impost directe proporcional (talla),⁹ tot i que també podia donar-se el cas –com per exemple l'any 1338– en què el rei donava permís per recaptar-la via impost indirecte («imposicions»).¹⁰ El finançament de la «questia», però, no fou tan senzill i, tal com reflecteix la documentació, causà veritables maldecaps a les autoritats municipals. Costoses missatgeries foren organitzades per obtenir remissions i pròrrogues del rei i es pagaren indemnitzacions als recaptadors reials pels retards en els terminis de pagament. Aquests esforços, però, no sempre donaren bons resultats i sovint es

■ ■ ■ ■

4. Vid. SÁNCHEZ, M., «La fiscalidad real en Cataluña (siglo XIV)», *Anuario de Estudios Medievales*, Barcelona, 1992, pp. 341-376.

5. Cervera, durant la dècada dels 30 del segle XIV, era un dels llocs que més pagava en aquest concepte, ja que les principals ciutats del Principat (Barcelona, Lleida, Girona...) n'estaven exemptes. Vid. SÁNCHEZ, M., «"Questie" y subsidios en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIV: el subsidio para la cruzada granadina (1329-1334)», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, núm. XVI, Barcelona, 1976, pp. 10-53.

6. Vid. SÁNCHEZ, M.; i GASSIOT, S., «La Cort General de 1340 y la contribución catalana a la guerra del Estrecho», a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, pp. 222-240, pp. 224-226.

7. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1338, f. 23 v., 24 v., 26 v., 35 r., 59 v.-60 r. i 62 r.-64 r.

8. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1339, f. 37 r.-38 r., 59 v. i 68 v.-69 r.

9. TURULL, M., *La configuració...*, pp. 535-541.

10. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1338, f. 62 r.-67 v.

troba als recaptadors «forçant» a la vila per tal de cobrar les quantitats estipulades.¹¹

El volum exacte de les «dates» per «questia» dels anys 1338 i 1339 fou el següent:

Any	Concepte	Quantitat
1338	Questia de 1337	8.460 s. b.
1338	Questia de 1338	12.000 s. b.
	Total	20.460 s. b. ¹²
1339	Questia de 1338	9.000 s. b.
1339	Questia de 1339	5.220 s. b.
	Total	14.220 s. b. ¹³

LES DESPESES GENERADES PEL FUNCIONAMENT DEL MUNICIPI

A banda de les demandes del rei, el municipi havia de fer front a un seguit de despeses derivades del seu propi funcionament. En aquest gran grup s'inclouen despeses generades per l'aparell administratiu (material, salaris, missatgeries ...), les obres públiques, els convits, els plets, les despeses militars (host), la beneficència, etc. Es faria molt llarg enumerar cadascun d'aquests apartats i per aquest motiu citarem sols, a tall d'exemple, algunes de les despeses més significatives durant aquests anys.¹⁴

Dins l'aparell administratiu destaquen les missatgeries, sobretot les dels Parlaments i les enviades al rei per obtenir

11. L'any 1338, per exemple, després de diverses pròrrogues s'hagué de «forçar» a la vila tancant portes d'obradors i forns i treient les nadalles dels molins (AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1338, f. 14 r., 14 v., 15 r., 18 r., 23 v., 26 v., 32 r., 35 r. i 38 r.).

12. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1338, f. 11 r.-13 r.

13. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1339, f. 12 r., 41 v., 42 r., 43 r. i 46 r. En realitat durant l'any 1339 es paguen 21.000 s. b.: 12.000 s. b. de la «questia» de 1338 i 9.000 s. b. de la de 1339, però els comptes no s'acabaren de presentar fins l'any posterior (f. 72 r.-v.).

14. Tots aquest tipus de despeses a Cervera durant el segle XIV són tractats de manera puntual per TURULL, M., *La configuració...*, pp. 355-360 i 549-554.9. TURULL, M., *La configuració...*, pp. 535-541.

remissions o pròrrogues en la qüestia o per d'altres qüestions.¹⁵ Els «convits» que s'ofereixen al monarca, a la seva família o a personatges il·lustres que passen per la vila també són força importants: 1.000 s.b costava convidar un dia al rei o la reina i entre 300 i 500 s. b. a altres membres de la família reial.¹⁶ D'altres són l'host de 1339 contra Tarroja (Segarra), que costà 3.385 s. 9 d. b.¹⁷ o els deutes de paeries anteriors, que l'any 1338 pugen a més de 3.000 s. b.

Què suposà numèricament aquesta partida? L'any 1338 les despeses generades pel funcionament del municipi, incloent-hi tot tipus de pagaments no computables directament com a «qüestia» o deute, pugen a uns 17.498 s. b. I, seguint aquest mateix criteri, l'any 1339 va gastar-se aproximadament en aquest apartat uns 17.110 s. b. i s'acumularen com a deute per l'any posterior 2.247 s. b.

L'ENDEUTAMENT MUNICIPAL

El tercer gran grup de despeses que trobem dins els llibres de clavaria de 1338-39 és l'endeutament. Aquest endeutament, com veurem, tenia la causa primera en l'esmentada pressió de la monarquia i, amb el temps, les diverses despeses d'un municipi en creixement i el pes del propi deute també contribuïren a la seva consolidació. Dos són els principals tipus de despeses derivats de l'endeutament: el retorn de préstecs i les rendes de «censals morts» i «violaris».

L'any 1338 la quantitat de diners que es retornà en concepte de préstec era de 19.982 s. 2 d. b.:¹⁸ 15.982 s. b. de diners manlevats aquell any i 4.000 s. b. de paeries anteriors. L'any 1339, en principi, no consta que es demanés ni retornés préstecs, però referències indirectes del llibre de clavaria –com veurem– diuen el contrari. A part d'aquestes sumes també

■ ■ ■ ■

15. L'any 1338, per exemple, quatre missatgeries sumen 5.498 s. b. En aquestes missatgeries les despeses pel viatge són considerables, però també són molt importants les fetes a la cort per «dret de segell» de les cartes reials, per salaris dels funcionaris i per la intercessió d'alguns personatges (AHCC; Fons Municipal; Clavaria; 1338, f. 56 r.- 58 r., 59 v.- 61 v., 68r.-70 r. i 62 r.-67 v.).

16. AHCC; Fons Municipal; 1338, f. 31 r., 36 r.-v., 47 r.-v. i 40 r. i 1339, f. 32 v., 45 r. i 48 r.-v.).

17. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1339, f. 50 v.-57 r.

18. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1338, f. 13 r.-v., 39 r.-v. i 51 r.-v.

existien uns interessos (entorn al 8 o 10%¹⁹ presentats sota el terme «serveis», que l'any 1338 pugen a 854 s. 9 d. b.²⁰ i l'any 1339 a 270 s. b.²¹

Pel que fa al pagament de pensions de «censals morts» i «violaris», els anys 1338-1339 el municipi pagava 7.500 s. b. i 400 s. j. de violari i 5.000 s. b. i 2.000 s. j. de censal, repartits entre Lleida i Barcelona. Aquestes pensions, traduïdes en pagaments i tenint en compte que el canvi de la moneda jaquesa variava, suposaren l'any 1338 15.741 s. 2 d. b.²² i l'any 1339 15.525 s. 1 d. b.²³

ELS INGRESSOS MUNICIPALS

Un cop vistes les depeses del municipi cal veure com hi féu front.

LA FISCALITAT DIRECTA

La fiscalitat directa –com ja s'ha apuntat– era el recurs tradicional per subvenir a la «questia» demanada pel monarca i d'altres despeses del municipi. Normalment, un cop sabuda la suma de la «questia» o una altra necessitat municipal, es procediria a fer una talla proporcional, «per sou i per lliura», als bens mobles i immobles manifestats pels veïns.²⁴ El procés de confecció i recaptació de la talla, però, no era excessivament àgil²⁵ i no sempre podia respondre als ajustats terminis de la «questia» o de l'endeutament censal. Per aquest motiu, durant els anys estudiats, també trobem una altra variant dins l'impost directe: el «prest». Tot i que encara no ha estat molt estudiat, pot apuntar-se que aquest procediment consistia en avançar diners a compte de la talla proporcional que es realitzava o es realitzaria posteriorment.

■ ■ ■ ■

19. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1338, f. 53 v. i 1339, f. 58 v.

20. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1338, f. 75 r.-v., 50 r. i 53 v. i 70 r.

21. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1339, f. 58 v., 61 v., 63 v., 65 r. i 65 v.

22. AHCC; Fons Municipal; Clavaria; 1338, f. 20 r.-21 r., 22 r., 31 v., 37 v., 38 v. i 58 v.

23. AHCC; Fons Municipal; Clavaria; 1339, f. 14 r., 14 v., 24 r., 24 v., 25 r., 28 v.-29 v., 41 v. i 42 r.

24. Aquesta talla, curiosament, també es anomenada «questia».

25. Vid. TURULL, M., *La configuració...*, pp. 493-517 i 535-543.

Així doncs, l'any 1338 va recollir-se un «prest» de 4.809 s. 9 d. b. per tal de no haver de manllevar per pagar les pensions d'uns censals. Posteriorment es féu una talla de 50.000 s. b., a recaptar per quarts i cada diumenge, de la qual s'obtingueren 15.057 s. 1 d. b. aquell any. També s'ingressaren 7.168 s. b. per una talla encomanada durant una paeria anterior, 118 s. 10 d. b. en concepte de «questia dels clergues»²⁶ i 593 s. b. per deutes de talles velles.²⁷ En total, 27.746 s. 8 d. b.

Durant el mes d'agost de 1339 es decidí fer una nova talla («questia») per pagar els diversos deutes de la vila. Però abans de que pogués ser taxada ja s'hagueren de fer tres «prests» per les urgents necessitats de diners.

El primer «prest» fou taxat per pagar un censal i es recaptaren 5.372 s. b. El segon «prest» es recollí per un termini de la «questia» i la suma obtinguda fou de 3.815 s. 6 d. b. Aquest segon prest, però, no fou suficient i poc després, davant l'amenaça d'accions del recaptador de les «questies» contra la vila, es recaptà un tercer «prest» de 4.576 s. 3 d. b.²⁸

Cap a finals d'any, un cop fetes les rectificacions oportunes en els manifestes, es procedia a calcular la talla, tot descomptant els tres «prests» i abans que acabés l'any ja s'havien ingressat 3.044 s. 2 d. b. Altres ingressos procedents de l'impost directe durant el 1339 foren els 18.006 s. b. de la talla de l'any anterior i els 285 s. 8 d. b. de deutes de talles velles²⁹. En total, 35.279 s. b.

L'IMPOST INDIRECTE

Un segon tipus d'ingrés fou el procedent dels impostos que gravaven les transaccions comercials, anomenats «imposicions». Aquestes imposicions eren concedides pel rei de manera general —en Corts o Parlaments, per fer front a alguna demanda

■ ■ ■ ■

26. Una concòrdia feta, l'any 1309, entre el municipi i els clergues de la vila de Cervera a propòsit de la contribució dels últims establia que els clergues sols contribuïrien en les talles veïnals (no per demandes del rei) de la vila pagant 4 s. b. per cada 1.000 s. b. del valor dels béns que tinguessin com a patrimoni propi (no com a béns eclesiàstics, de capellanies o beneficis) i aquesta contribució es faria anualment per Nadal (AHCC, Pergamins sense classificar).

27. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1338, f. 2 v., 6 v.-7 v.

28. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1339, f. 5 r.-6 r.

29. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1339, f. 7 r.-v., 8 r.-8 v. i 9 r.-10 v.

econòmica- o particular -per subvenir alguna necessitat concreta d'un lloc (obres, deutes...)-, de forma transitòria.

Durant els anys 1338-1339 a Cervera hi ha, d'una banda, dues imposicions concedides per tal de fer front a necessitats concretes del municipi: la «imposició de les carns», per pagar els deutes derivats de la venda de «censals morts» i «violaris»,³⁰ i el «pes dels molins», per mantenir l'obra de l'església de Santa Maria.³¹ De l'altra, com ja hem vist, una sèrie d'imposicions concedides l'any 1338 per pagar la «questia» i ajuda de 24.000 s. b. per la guerra de l'Estret.³²

El cobrament de totes aquestes imposicions era arrendat i, en el cas de la «imposició de les carns» i del «pes dels molins», l'arrendament es féu cadascun dels dos anys estudiats. L'any 1338 la «imposició de les carns» s'arrendà per 6.010 s. b., la del «pes dels molins» per 1.900 s. b. i va percebre's 230 s. b. deguts del «pes» de l'any anterior.³³ L'any 1339, la «imposició de les carns» s'arrendà per 6.610 s. b. i la del «pes dels molins» ho féu per 2.800 s. b.; aquesta última però no consta com a tal en el llibre de clavaria ja que es destinà directament a l'obra de Santa Maria.³⁴ Pel que fa a les imposicions concedides per pagar la «questia», s'arrendaren durant el mes d'octubre de 1338 a un any, recaptant-se el primer any 21.807 s. 6 d. b. i el segon 4.437 s. 8 d. b.³⁵ En total, doncs, durant el 1338 s'obtingueren 29.947 s. 6 d. b. via imposicions i l'any 1339, 11.407 s. 8 d. b.

EL RECURS AL CRÈDIT

Tal i com ja s'ha vist en el capítol de despeses, el recurs al crèdit fou una opció important pel municipi. Els motius, com també s'ha dit, la pressió fiscal del rei i, de retruc, el pes del

30. Aquesta imposició fou concedida per Pere el Cerimoniós l'any 1336 i tenia vigència aquell any i tres anys més (AHCC; Fons Municipal; Pergamins, 1336-juny-21).

31. No sabem, encara, quan fou concedida exactament aquesta imposició.

32. Aquestes imposicions tingueren una vigència anual i afectaren a 14 productes: transaccions d'immobles, cereals, safrà, draps, peix i «pella», bèsties, merceria i argenteria, vi, llana i «sargils», cuiram, especieria i tenderia, fusta, ferreria i sabateria i cuirateria.

33. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1338, f. 1 r.-v. i 3 r.-v.

34. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1339, f. 5 r. i 13 r.

35. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1338, f. 4 r.-6 v. i 76 r.

propi deute i d'altres despeses municipals. Dins del crèdit distingíem entre el crèdit a curt termini i el crèdit a llarg termini.

Dins el crèdit a curt termini trobem en primer lloc el préstec. L'any 1338,³⁶ 7.582 s. 2 d. b. foren prestats per pagar la «questia», 2.000 s. b. per les missatgeries, 1.400 s. b. pels convits, 2.000 s. b. per l'endeutament censal i 3000 s. b. no estan determinats; en total, 15.982 s. b. L'any 1339, com també hem apuntat, no consta haver-hi rebudes ni retorns de préstecs, però sabem que se'n demanaren. Algunes referències indirectes indiquen que, al menys, 4.800 s. b. foren manlevats: 1.800 s. b. per una host, 1.600 s. b. per convits i 1.400 s. b. per l'endeutament censal.³⁷

Un altre tipus de crèdit a curt termini que trobem en el llibre de clavaria de 1339 és l'ús de la taula de canvi. Aquell any, 9.000 s. b. del primer termini de la nova questia foren pagats a través del canviador barceloní Jaume Llorenç, que féu «dita» als paers cerverins en la seva taula d'aquella quantitat a Bernat Riba, collidor de la questia, i rebé com a salari 200 s. b.³⁸

■
■
212 ■
■
■
■
Pel que fa al crèdit a llarg termini, hi ha la venda de «censals morts» i «violaris». Durant el període estudiat no hi ha cap ingrés en aquest concepte, tot i que l'any 1339 es vengueren dos violaris que no consten en el llibre de clavaria.³⁹ Vicent de Vergós fou l'encarregat de realitzar la venda a Barcelona de 500 s. b. de violari a G. de Bellvei, escrivà del rei, i 500 s. b. a Antic d'Òdena. En total, 1.000 s. b. per un preu de 7.000 s. b.; és a dir a un «for» (interès) d'un 14'28%. El destí d'aquests diners: pagar el que es devia de la questia de 1338 i part de la de 1339.

■ ■ ■ ■ ■
36. AHCC; Fons Municipal; Clavaria; 1338, f. 1 v.-4 r.

37. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1339, f. 28 v., 48 v., 58 v., 61 v., 63 v. i 65 r.-v. També tenim notícies de diverses missatgeries per damanar manlleutes per pagar pensions de censals i violaris (f. 24 v.).

38. AHCC; Fons Municipal; Clavaria, 1339, f. 43 r. i 46 r. Sobre la utilització de taules de canvi per part de la Casa Reial i els municipis, vid. RIU, M., «La banca i la societat a la Corona d'Aragó, a finals de l'Edat Mitjana i començaments de la Moderna», *Acta historica et archaeologica medievalea*, núms. 11-12, Barcelona, 1990-1991, pp. 187-224.

39. Aquesta circumstància es deu, com je hem apuntat anteriorment, al fet que el síndic de la vila tramès a Barcelona per efectuar la venda de les rendes no va voler presentar els seus comptes fins que no li fos pagat el seu salari, cosa que no va fer-se fins al 1340. (AHCC; F.M.; Clavaria, 1339, f. 72 r.-v., 24 v. i 45 r.).

CONCLUSIÓ

Davant de totes d'aquestes dades podem afirmar que Cervera durant la dècada dels 30 del segle XIV ja té una administració financera municipal força consolidada. Dins el capítol de sortides –punt de referència principal del municipi medieval– existeixen tres grans partides: els pagaments de la «questia» al rei, les despeses generades pel funcionament del propi municipi, i el deute. Les peticions de diners per part del monarca tingueren una importància bàsica –directament o indirectament– en el desenvolupament financer del municipi. Directament perquè durant els anys estudiats suposen entre 1/3 i 1/4 del volum total de despeses. Indirectament perquè el municipi hagué d'endeutar-se per fer front a les contínues i ajustades demandes del rei. Dins d'aquest endeutament destaca el préstec, que durant l'any 1338 supera 1/3 de les despeses, i l'endeutament censal, que s'havia convertit en una elevada partida que calia satisfer anualment. Aquest quadre es completa amb les despeses derivades de l'aparell municipal, que durant els anys estudiats ascendiren a més 17.000 s. b.

¿Com es finançaren totes aquestes despeses? Inicialment, hom havia confiat sempre en l'impost directe proporcional per pagar la «questia» al rei i altres deutes del municipi. El volum de les despeses, però, i els terminis en què calia satisfer-les suposaven un greu handicap per aquest sistema, ja que el procés de recaptació de les talles no era precisament àgil. Per aquesta raó es recorre a fórmules per compensar aquesta deficiència: avançar diners a compte de la talla proporcional («prest»), demanar préstecs amb uns interessos que, aparentment, rondaven el 10%, fer ús de les taules de canvi o vendre noves rendes de «censals morts» o «violaris». Posteriorment, un cop recaptada la talla, es descomptarien els «prests», s'amortitzarien préstecs i es redimirien les rendes. Davant de necessitats reials o veïnals extraordinàries, a més, el rei podia concedir temporalment la recaptació d'impostos indirectes («imposicions») que compensarien desequilibris. Aquesta podria ser la teoria, tot i que la pràctica, com hem vist, no era ni seria tan senzilla.

DESPESES DE L'ANY 1338 (APROX.):

Concepte	Quantitat	%
«Questia»	20.640 s. b.	27'6
Préstec	20.827 s. b.	27'8
Endeutament censal	15.741 s. b.	21
Aparell municipal	17.498 s. b.	23'4
TOTAL	74.706 s. b.	

DESPESES DE L'ANY 1339 (APROX.):

Concepte	Quantitat	%
«Questia»	14.220 s. b.	30'1
Préstec	270 s. b.	0'5
Endeutament censal	15.525 s. b.	32'9
Aparell municipal	17.110 s. b.	36'3
TOTAL	47.125 s. b.	

INGRESSOS DE L'ANY 1338 (APROX.):

Concepte	Quantitat	%
Impost directe	27.746 s. 8 d. b.	40
Impost indirecte	29.947 s. 6 d. b.	37'1
Préstec	15.982 s. b.	21'3
Altres	1.030 s 1 d. b.	1'3
TOTAL	74.706 s. 3 d. b.	

INGRESSOS DE L'ANY 1339 (APROX.):

Concepte	Quantitat	%
Impost directe	35.279 s. 10 d. b.	74'8
Impost indirecte	11.047 s. 8 d. b.	23'4
Préstec		
Altres	797 s. 9 d. b.	1'6
TOTAL	47.125 s. 3d. b.	